

หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

โดย ผู้จัดการออนไลน์ 2 ตุลาคม 2545 16:14 น.

วัดป่าสุทธาวาส อ.เมือง จ.สกลนคร

ชาติกำเนิดและชีวิตปฐมวัย

ท่านกำเนิดในสกุลแก่นแก้ว บิดาชื่อนาคำด้วง มารดาชื่อจันทร์ เพี้ยแก่นท้าว เป็นปู่ นับถือพุทธศาสนา เกิดวันพฤหัสบดี เดือนยี่ ปีมะแม ตรงกับวันที่ ๒๐ เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๑๓ ณ บ้านคำบัง ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี มีพี่น้องร่วมท้องเดียวกัน ๗ คน ท่านเป็นบุตรคนหัวปี ท่านเป็นคนร่างเล็ก ผิวดำแดง แข็งแรงว่องไว สติปัญญาดีมาแต่กำเนิด ฉลาดเป็นผู้ว่านอนสอนง่าย ได้เรียนอักษรสมัยในสำนักของอา คือ เรียนอักษรไทยน้อย

อักษรไทย อักษรธรรม และอักษรขอมอ่านออกเขียนได้ นับว่าท่านเรียนได้รวดเร็ว เพราะ มีความทรงจำดีและขยันหมั่นเพียร ชอบการเล่าเรียน ชีวิตสมณะ การแสวงหาธรรมและปฏิบัติทา

เมื่อท่านอายุได้ ๑๕ ปี ได้บรรพชาเป็นสามเณรในสำนักบ้านคำบัง ใครเป็นบรรพชาจารย์ไม่ปรากฏ ครั้นบวชแล้วได้ศึกษาหาความรู้ทางพระศาสนา มีสวดมนต์และสูตรต่างๆ ในสำนักบรรพชาจารย์ จดจำได้รวดเร็ว อาจารย์เมตตาปราณีมาก เพราะเอาใจใส่ในการเรียนดี ประพฤติปฏิบัติเรียบร้อย เป็นที่ไว้น้ำใจเชื่อใจได้ เมื่อท่านอายุได้ ๑๗ ปีบิดาขอร้องให้ลาสิกขาเพื่อช่วยการงานทางบ้าน ท่านได้ลาสิกขาออกไปช่วยงานบิดามารดาเต็มความสามารถ

ท่านเล่าว่า เมื่อลาสิกขาไปแล้วยังคิดที่จะบวชอีกอยู่เสมอไม่เคยลืมเลย คงเป็นเพราะอุปนิสัยในทางบวชมาแต่ก่อนหนหนึ่ง อีกอย่างหนึ่ง เพราะจิตใจในคำสั่งของยายว่า "เจ้าต้องบวชให้ยาย เพราะยายก็ได้เลี้ยงเจ้ายาก" คำสั่งของยายนี้คอยสกิดใจอยู่เสมอ

ครั้นอายุท่านได้ ๒๒ ปี ท่านเล่าว่า มีความยากบวชเป็นกำลัง จึงอำลาบิดามารดาบวช ท่านทั้งสองก็อนุมัติตามประสงค์ ท่านได้ศึกษา ในสำนักท่านอาจารย์เสาร์ กนตสีลเถระ วัดเสียบ เมืองอุบล จังหวัดอุบลราชธานี ได้รับอุปสมบทกรรมเป็นภิกษุภาวะในพระพุทธศาสนา ณ วัดศรีทอง(วัดศรีอุบลรัตนาราม) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี พระอริยกวี (อ่อน) เป็นพระอุปัชฌายะ มี พระครูสีทา ชยเสโน เป็นพระกรรมวาจาจารย์ และพระครูประจักษ์อุบลคุณ (สย) เป็นพระอนุสาวนาจารย์ เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๖ พระอุปัชฌายะชานานนามมคธ ให้ว่า ภูทตโต เสร็จอุปสมบทกรรมแล้ว ได้กลับมาสำนักศึกษา

วิปัสสนาธุระ กับ พระอาจารย์เสาร์ กนตสีลเถระ ณ วัดเลียบต่อไป

เมื่อแรกอุปสมบท ท่านพำนักอยู่วัดเลียบ เมืองอุบลเป็นปกติ ออกไปอาศัยอยู่วัดบูรพาราม เมืองอุบลบ้าง เป็นครั้งคราว ในระหว่างนั้น ได้ศึกษาข้อปฏิบัติเบื้องต้น อันเป็นส่วนแห่งพระวินัย คือ อาจารย์ ความประพฤติมารยาท อจาริยวัตร แลอุปัชฌายวัตร ปฏิบัติได้เรียบร้อยดี จนเป็นที่ไว้วางใจของพระอุปัชฌาจารย์ และได้ศึกษาข้อปฏิบัติอบรมจิตใจ คือ เดินจงกลม นั่งสมาธิ สมาทานอุตุงควัตร ต่างๆ

ในสมัยต่อมา ได้แสวงหาวิเวก บำเพ็ญสมณธรรมในที่ต่างๆ ตามราวป่า ป่าช้า ป่าชุก ที่แจ้ง หุบเขาชอกห้วย ธารเขา เจ็อมเขา ท้องถ้ำ เรือนว่าง ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงบ้าง ฝั่งขวาแม่น้ำโขงบ้าง แล้วลงไปศึกษากับนักปราชญ์ในกรุงเทพฯ จำพรรษาอยู่วัดปทุมวนาราม หมั่นไปสดับธรรมเทศนา กับ เจ้าพระคุณพระอุบาลี (สิริจันทเถระ จันทร) ๓ พรรษา แล้วออกแสวงหาวิเวกในถิ่นภาคกลาง คือ ถ้ำสาริกา เขาใหญ่ นครนายก ถ้ำไผ่ขวาง เขาพระงาม แล ถ้ำสิงโตห์ ลพบุรี จนได้รับความรู้แจ่มแจ้ง ในพระธรรมวินัย สันความสงสัย ในสัตตศาสนา จึงกลับมาภาคอีสาน ทำการอบรมสั่งสอน สมถวิปัสสนา แก่ สหธรรมิก และอุบาสกอุบาสิกาต่อไป มีผู้เลื่อมใสพอใจปฏิบัติมากขึ้น โดยลำดับ มีศิษยานุศิษย์แพร่หลาย กระจายทั่วภาคอีสาน

ในกาลต่อมา ได้ลงไปพักจำพรรษาที่วัดปทุมวนาราม กรุงเทพฯ อีก ๑ พรรษา แล้วไปเชียงใหม่กับ เจ้าพระคุณอุบาลีฯ (สิริจันทเถระ จันทร) จำพรรษาที่วัดเจติยหลวง ๑ พรรษา แล้วออกไปพักตามที่วิเวกต่างๆ ในเขตภาคเหนือหลายแห่ง เพื่อสงเคราะห์สาธุชนในที่นั้นๆ นานถึง ๑๑ ปี จึงได้กลับมา จังหวัดอุบลราชธานี พักจำพรรษาอยู่วัดโนนนิเวศน์ เพื่ออนุเคราะห์สาธุชนในที่นั้น ๒ พรรษา แล้วมาอยู่ในเขตจังหวัดสกลนคร จำพรรษาที่ วัดป่าบ้านนามน ตำบลตองขอบ อำเภอเมืองสกลนคร (ปัจจุบันคือ อำเภอโคกศรีสุพรรณ) ๓ พรรษา จำพรรษาที่ วัดหนองผือ ตำบลนาใน อำเภอเมืองพรรณานิคม ๕ พรรษา เพื่อสงเคราะห์สาธุชนในที่นั้น มีผู้สนใจในธรรมปฏิบัติ ได้ติดตามศึกษาอบรมจิตใจมากมาย ศิษยานุศิษย์ของท่าน ได้แพร่กระจายไปทั่วทุกภาคของประเทศไทย ยังเกียรติคุณของท่าน ให้ฟังเพลงเลื่องลือไป

อุตุงควัตรที่ท่านถือปฏิบัติ เป็นอาจิณ ๔ ประการ

๑. ปิงสุกุลิกังคอุตุงค์ ถือนุ่งห่มผ้าบังสกุล นับตั้งแต่วันอุปสมบทมาตราบนจนกระทั่งถึงวัยชรา จึงได้ผ่อนให้คหบดีฉิวบ้าง เพื่ออนุเคราะห์แก่ผู้ศรัทธานำมาถวาย

๒. บิณฑบาติกังคอุตุงค์ ถือภิกขาจารย์วัตร เทียวบิณฑบาตมาฉันเป็นนิตย์ แม้อาพาธ ไปในละแวกบ้าน

ไม่ได้ ก็บิณฑบาตในเขตวัด บนโรงฉัน จนกระทั่งอาพาธ ลุกไม่ได้ในปีฉิม
สมัย จึงงดบิณฑบาต

๓.เอกปัดติกังคตุดงค์ ถือฉันในบาต ใช้ภาชนะใบเดียวเป็นนิตย
จนกระทั่งถึงสมัยอาพาธในปีฉิมสมัย จึงงด

๔.เอกาสนิกังคตุดงค์ ถือฉันคนเดียวเป็นนิตย ตลอดเวลา แม้อาพาธหนัก
ในปีฉิมสมัย ก็ได้เลิกละ ส่วนตุดงค์ตุดงค์นี้ได้ถือปฏิบัติเป็นครั้งคราว ที่
นับว่าปฏิบัติได้มาก ก็คือ อรัญญิกกังคตุดงค์ ถืออยู่เสนาสนะป่าห่างบ้าน
ประมาณ ๒๕ เส้น หลีกเร้นอยู่ในที่สงบตามสมณวิสัย เมื่อถึงวัยชรา จึงอยู่ใน
เสนาสนะ ป่าห่างจากบ้านพอสมควร ซึ่งพอเหมาะกับการกำลัง ที่จะภิกษาจารย์
บิณฑบาต เป็นที่ที่ปราศจากเสียงอื้ออึง ประชาชนเคารพยำเกรง ไม่รบกวน นับ
ว่า ในสมัยที่ท่านยังแข็งแรง ได้ออกจาริกโดดเดี่ยว แสวงวิเวกไปในป่าดงพง
ลึก จนสุดวิสัยที่ศิษยานุศิษย์จะติดตามไปถึงได้ก็มี เช่น ในคราวไปอยู่ภาเหนื่อ
เป็นต้น ท่านไปวิเวกบนเขาสูง อันเป็นที่อยู่ของพวกมูเซอร์ ยังชาวมูเซอร์ที่พูด
ไม่รู้เรื่องกัน ให้บังเกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้

ธรรมโอวาท

คำที่เป็นคติ อันท่านอาจารย์กล่าวอยู่บ่อยๆ ที่เป็นหลักวินิจัยความดีที่
ทำ

ด้วยกาย วาจา ใจ แก่ศิษยานุศิษย์ดังนี้

๑. ดีใจไม่มีโทษ ดีนั้นนับว่าเลิศ

๒. ได้สมบัติทั้งปวง ไม่ประเสริฐเท่าได้ตน เพราะตัวตนเป็นที่เกิดแห่ง
สมบัติทั้งปวง

เมื่อท่านอธิบาย ตจปัญจกกรรมฐาน จบลง มักจะกล่าวเตือนขึ้นเป็นคำ
กลอนว่า “แก้ให้ตกเนื้อ แก้บ่ตก คาพกเจ้าไว้ แก้บ่ได้ แขนงคอตองแต่ง แก้บ่
พัน คากันย่างยาย คาย่างยาย เวียนตายเวียนเกิด เวียนเอากำเนิดในภพทั้ง
สาม ภาพทั้งสามเป็นเหมือน เจ้าอยู่” ดังนี้

เมื่อคราวท่านเทศนาสั่งสอนพระภิกษุ ผู้เป็นสานุศิษย์ถือลัทธิฉันเจ ให้
เข้าใจทางถูก และ ละเลิกลัทธินั้น ครั้นจบลงแล้ว ได้กล่าวเป็นคติขึ้นว่า
“เหลือแต่เว้าบเห็น บ่อนเบาหนัก เดินบ่ไปตามทาง สิถิดดงเสื่อฮ้าย” ดังนี้แล
การบำเพ็ญสมาธิ เอาแต่เพียงเป็นบาทของวิปัสสนา คือ การพิจารณาก็พอแล้ว
ส่วนการจะอยู่ในวิหารธรรมนั้น ก็ให้กำหนดรู้ ถ้าใครกลัวตาย เพราะบทบาท
ทางความเพียร ผู้นั้น จะกลับมาตายอีก หลายภพหลายชาติ ไม่อาจนับได้ ส่วน
ผู้ใดไม่กลัวตาย ผู้นั้นจะตัดภพชาติให้น้อยลง ถึงกับไม่มีภพชาติเหลืออยู่ และ
ผู้นั้นแล จะเป็นผู้ไม่กลับหลังมาหาทุกข์อีก ธรรมะเรียนมาจากธรรมชาติ เห็น
ความเกิดแปรปรวนของสังขาร ประกอบด้วยไตรลักษณ์ ปีฉิมโอวาท ของ
พระพุทธเจ้าโดยแท้ๆ ถ้าเข้าใจในโอวาทปาฏิโมกข์ ท่านพระอาจารย์มั่นแสดง
โดย ยึดหลักธรรมชาติของศีลธรรมทางด้านการปฏิบัติ เพื่อเตือนนักปฏิบัติ
ทั้งหลาย ท่านแสดงเอาแต่ใจความว่า..

การไม่ทำบาปทั้งปวงหนึ่ง การยังกุศล คือ ความฉลาดให้ถึงพร้อมหนึ่ง การชำระจิตใจของตนให้ผ่องแผ้วหนึ่ง.....

นี้แล คือ ตำสอนทั้งหลายของพระพุทธเจ้า
การไม่ทำบาป...ถ้าทางกายไม่ทำ แต่ทางวาจาก็ทำอยู่ ถ้าทางวาจาไม่ทำ แต่ทางใจก็ทำ

สั่งสมบาปตลอดวัน จนถึงเวลาหลับ พอตื่นจากหลับ ก็เริ่มสั่งสมบาปต่อไป จนถึงขณะหลับอีก เป็นทำนองนี้ โดยมีได้สนใจว่า ตัวทำบาป หรือ สั่งสมบาปเลย แม้กระนั้น ยังหวังใจอยู่ว่า ตนมีศีลธรรม และ คอยแต่เอาความบริสุทธิ์ จากความมีศีลธรรม ที่ยังเหลือแต่ชื่อเท่านั้น ฉะนั้น จึงไม่เจอความบริสุทธิ์ กลับเจอแต่ความเศร้าหมอง ความวุ่นวายในใจตลอดเวลา ทั้งนี้เพราะตนแสวงหาสิ่งนั้น ก็ต้องเจอสิ่งนั้น ถ้าไม่เจอสิ่งนั้น จะให้เจออะไรเล่า เพราะเป็นของที่มีอยู่ ในโลกสมมุติอย่างสมบูรณ์

ท่านพระอาจารย์มั่น แสดงโอวาทธรรม ให้ปรากฏไว้ เมื่อครั้งท่านจำพรรษาอยู่ ณ วัดสระพระปฐม (ปัจจุบัน คือ วัดพระปฐมวชิราราม) กรุงเทพมหานคร ซึ่งปัจจุบัน อาจค้นคว้าหาอ่านได้ไม่ยากนัก มีดังนี้

นมตถุ สุตตสฺส ปญจกฺขนฺธาณิ

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสุคต บรมศาสดาศากยะมุนี สัมมาสัมพุทธเจ้า และ พระนวลโลกุตตรธรรม ๙ ประการ และพระ อริยสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้านั้น

บัดนี้ ข้าพเจ้ากล่าวซึ่งธรรมชั้นนี้ โดยสังเขปตามสติปัญญา

ยังมีท่านคนหนึ่ง รักตัว คิดกลัวทุกข์ อยากรู้ได้สุข พ้นภัย เทียวผายผัน เขาบอกว่า สุขมีที่ไหน ก็อยากไป แต่เที่ยวหมั่นไปมา อยู่ช้านาน นิสัยท่านนั้น รักตัวกลัวตายมาก อยากรู้พ้นทุกข์ เรื่องแก้ตาย วันหนึ่ง ท่านรู้จริงซึ่ง สมุทัย พวกสังขาร ท่านก็ปะถ้ำ สนุก สุขไม่หาย เปรียบเหมือนดัง กายนี้เอง ชะงืดดูถ้าสนุก ทุกข์คลาย แสนสบาย รู้ตัว เรื่องกลัวนั้นเบา ดำเนินไป เมินมา อยู่หน้าเขา

จะกลับไป ป่าวร่อง พวกฟ้องเล่า
ก็กลัวเขาเหมา ว่าเป็นบ้า เป็นอันจบเรื่องคิด ไม่ติดต่อดีกว่าเที่ยวรุ่มร่าม ทำสอพลอ เตียวถูกยอ ถูกติ เป็นเรื่อง เครื่องรำคาญ

ยังมี บรูษ คนหนึ่ง คิดกลัวตาย น้ำใจฝ่อ
มาหาแล้ว พุดตรงๆ น่าสงสาร
ถามว่า ท่านพากเพียรมา ก็ช้านาน เห็นธรรมที่จริง แล้วหรือยัง ที่ใจหวัง

เอ๊ะ ทำไม จึงรู้ใจฉัน
บุรุษผู้นั้น ก็อยากอยู่อาศัย ท่านว่าดี ดีฉันอนุโมทนา
จะพาดูเขาใหญ่ ถ้าสนุก ทุกข์ไม่มี
คือ ภายคตา สติ ภาวนา
ชมเล่นให้เย็นใจ หายเด็อดร้อน หนทางจร
อริยวงศ์ จะไป หรือไม่ไป ฉันไม่เกณฑ์
ไม่หลอกเล่น บอกความ ให้ตามจริง
แล้วกล่าวปริศนาทำให้ดอบ

ปริศนานั้นว่า ระวัง คืออะไร
ตอบว่า ระวัง คือ วิญญาณ อากาโร
เดินเป็นแถว ตามแนวกัน
สัญญาตรง น่าสงสัย ใจอยู่ใน ระวังไปมา
สัญญาเหนียวภายนอก หลอกลวงจิต
ทำให้จิตวุ่นวาย เทียวสายหา หลอกเป็นธรรมต่างๆ อย่างมายา

ถามว่า ห้าชั้น ใครพัน จนทั่วปวง
แก้วว่า ใจชัพัน อยู่คนเดียว ไม่เกาะเกี่ยวพันติด สิ้นพิศวง
หมดที่หลง อยู่เดี่ยวดวง สัญญาทะลวงไม่ได้ หมายถึงตามไป

ถามว่า ที่ตาย ใครเขาตาย ที่ไหนกัน
แก้วว่า สังขารเขาตาย ทำลายผล

ถามว่า สิ่งใดก่อ ให้ต่อวน
แก้วว่า กลสัญญา พาให้เวียน เชื้อสัญญาจึงผิด คิดยินดี
ออกจากภพนี้ ไปภพนั้น เทียวหันเหียน เลยลึ้มจิต จำปิด สนิทเนียน
ถึงจะเพียรหาธรรม ก็ไม่เห็น

ถามว่า ใครกำหนด ใครหมาย เป็นธรรม
แก้วว่า ใจกำหนด ใจหมาย เรืองหา เจ้าสัญญา นั่นเอง
คือว่าดี ว่าชั่ว ผลักจิต ติดรักชัง

ถามว่า กินหนเดียว เทียวไม่กิน
แก้วว่า สันอยากดู ไม่รู้หวัง ในเรื่องเห็นต่อไป หายรุงรัง
ใจก็นั่งแท่นนั่ง ทิ้งอาลัย

ถามว่า สระสี่เหลี่ยมเปี่ยมด้วยน้ำ
แก้วา ธรรมสิ้นอยาก จากสงสัย ใสสะอาด
หมดราศี ไม่มีภัย

สัญญาในนั้น พรากสังขารชั้นนั้น ไม่ถอน
ใจจึงเปี่ยมเต็มที ไม่มีพร่อง

เจียบสัจด์ ดวงจิต ไม่คิดปอง เป็นของควร
ชมชื่น ทุกคืนวัน

แม้ได้สมบัติทิพย์ สักสิบแสน หากแม้รับรู้
จริง ทิ้งสังขาร

หมดความอยากเป็นยิ่ง สิ่งสำคัญ จำส่วน
จำ กั้นอยู่ ไม่กำเกิน

ใจไม่เพลนทั้งสิ้น หายดิ้นรน

เหมือนอย่างว่า กระจกส่องหน้า ส่องแล้ว
อย่าคิด ติดปัญญา

เพราะว่า สัญญานั้น ดังเงา อย่าได้เมา ไป
ตามเรื่อง เครื่องสังขาร

ใจขยัน จับใจ ที่ไม่บ่น ไหวสวณตน รู้แน่ เพราะแปรไป

ใจไม่เที่ยวของใจ ไขต้องว่า รู้ชั้นห้า ต่างชนิด เมื่อจิตไหว

แต่ก่อนนั้น หลงสัญญา ว่าเป็นใจ สำคัญว่าใน ว่างอก จึงหลอกลวง

คราวนี้ ใจเป็นใหญ่ ไม่หมายพึ่ง สัญญาหนึ่ง สัญญาใด มิได้หวัง

เกิดก็ตาม ดับก็ตาม สิ่งทั้งปวง ไม่ต้องหวัง ไม่ต้องกันหมุสัญญา

เหมือนยืนบน ยอดเขาสูงแท้ แลเห็นดิน แลเห็นสิ้น ทุกตัวสัตว์ แต่ว่า สูง
ยิ่งนัก

แลเห็นเรื่องของตน แต่ต้นมา เป็นมรรคาทั้งนั้น เช่นบันได

ถามว่า น้ำขึ้นลง ตรงสัจจา นั้นหรือ? ตอบว่า สังขารแปร ก็ไม่ได้

ธรรมดากรรม แต่ไม่แก้งใคร ขึ้นผลกัไส จับต้อง ก็หมองมัว

ชั่วในจิต ไม่ต้องคิด ผิดธรรมดา สภาพสิ่ง เป็นจริง ดีชั่ว

ตามแต่ เรื่องของเรื่อง เปลื้องแต่ตัว ไม่พัวพันสังขาร เป็นการเย็น

รู้จักจริง ต้องทิ้งสังขาร เมื่อผันแปร เมื่อแลเห็น

เบื่อแล้ว ปล่อยได้คล่อง ไม่ต้องเกณฑ์ ธรรมก็ใจ เย็นใจ ระวังดับสังขาร

รับอาการ ถามว่า ห้าหน้าที่ มีครบครัน

แก้วา ชั้น์ แยกแยก แจกห้าฐาน

เรื่องสังขาร ต่างกอง รับหน้าที่ มีกิจการ

จะรับงานอื่น ไม่ได้ เต็มในตัว

แม้ลาภยศสรรเสริญ เจริญสุข นินทาทุกข์ เสื่อมยศ หมดลาภทั่ว

รวมลง ตามสภาพ ตามเป็นจริง ทั้ง ๘ สิ่ง ใจไม่หัน ไปพัวพัน

เพราะว่า รูปชั้น์ ก็ทำแก้ไข มิได้ถ่วน

นาม ก็มิได้พัก เหมือนจักรยนต์ เพราะรับผลของกรรม ที่ทำมา

เรื่องดี ถ้าเพลนเพลน เจริญใจ เรื่องชั่วขุน วุ่นจิต คิดไม่หยุด

เหมือนไฟจุด จิตหมอง ไม่ส่องใส นึกขึ้นเอง ทั้งรัก ทั้งโกรธ ไม่โทษใคร

อยากไม่แก่ ไม่ตาย ได้หรือคน เป็นของพันวิสัย จะได้เขย
เช่น ไม่อยากให้จิต เทียวคิดรู้ อยากให้อยู่เป็นหนึ่ง หวังพึ่งเฉย
จิตเป็นของผันแปร ไม่แน่นอน สัญญาเคย อยู่ได้บ้าง เป็นครั้งคราว
ถ้ารู้เท่า ธรรมดา ทั้งห้าขั้นนี้ ใจนั้น ก็ขาวสะอาด หมดมลทิน สิ้นเรื่องราว
ถ้ารู้ได้ อย่างนี้ จึงดียิ่ง เพราะเห็นจริง ถอนหลุด สุดวิธี
ไม่ฝ่าฝืนธรรมดา ตามเป็นจริง จะจน จะมี ตามเรื่อง เครื่องนอกใน
ดีหรือชั่ว ต้องดับ เลื่อนลับไป ยึดสิ่งใดไม่ได้ ตามใจหมาย
ในไม่เทียว ของใจ ไหววะวัช สังเกตจับ รู้ได้สบาย
ยิ่งเล็กยิ่งใหญ่ ไม่รู้ทัน ขั้นนี้บังธรรมไม่เห็น เป็นธลีไป
ส่วนธรรม มีใหญ่กว่าขั้นนี้ นั้นไม่แล

ถามว่า-มี-ไม่มี ไม่มีนี่ คืออะไร? ที่นี้ติดหมด คิดแก้ไม่ไหว
เชยชู้ให้ชัด ทั้งอรรถแปล โปรดแก้เกิด
ที่ว่าเกิดมีต่างๆ ทั้งเหตุผล แล้วดับ ไม่มีชัด ไซสัตว์คน
นี้ข้อตัน มีไม่มี อย่างนี้ตรง ข้อปลายไม่มี มีนี่ เป็นธรรม
ที่ล้าลึก ใครพบ จบประสงค์ ไม่มีสังสาร มีธรรม ที่มันคง
นั้นแลองค์ธรรมเอก วิเวกจริง
ธรรมเป็นหนึ่งใน ไม่แปรผัน เลิศพบ สงบนิ่ง
เป็นอารมณ์ของใจ ไม่ไหวติง ระงับยิ่ง เจียบสงัด ชัดกับใจ
ใจก็สร้าง จากเมา หายเร้าร้อน ความอยาก ถอนได้หมด ปลอดสงสัย
เรื่องพัวพัน ขั้นห้า ห้าสิ้นไป เครื่องหมุนไป ไตรจักร ก็หักลง
ความอยาก ใหญ่ยิ่ง ก็ทิ้งหลุด ความรักหยุด หายสนิท สิ้นพิศวง
ร้อนทั้งปวง ก็หายหมด ดั่งใจ จง เชยเกิด ชี้อีกสักอย่าง
หนทางใจ สมุทัยของจิต ที่ปิดธรรม
แก้ว่า สมุทัย ยิ่งใหญ่นัก
ย่อลงคือ ความรักบีบใจ ทำลายขั้นนี้
ถ้าธรรมมีกับจิต เป็นนิจนิรันดร เป็นเลิศกัน สมุทัย มิได้มี
จงจำไว้อย่างนี้ วิถีจิต ไม่ต้องคิดเวียนวน จนปนปี
ธรรมไม่มี อยู่เป็นนิจ ดิตยินดี ใจจากที่ สมุทัย อาลัยตัว
ว่าอย่างย่อ ทุกข์กับธรรม ประจำจิต จิตคิด รู้เห็นจริง จึงเย็นทั่ว
จะสุข ทุกข์เท่าไร มิได้กลัว สร้างจากเครื่องมัว คือสมุทัย ไปที่ดี
รู้เท่านี้ก็คลาย หายความร้อน พอดักผ่อน สืบแสวงหา ทางดี
จิตรู้ธรรม ลืมจิต ที่ติดธลี ใจรู้ธรรม ที่เป็นสุข ขั้นนี้ทุกขั้นนี้ แน่ประจำใจ
ธรรมคงเป็นธรรม ขั้นนี้คงเป็นขั้นนี้ เท่านั้นแล

คำว่าเย็นสบาย หายเดือดร้อน
หมายจิตถอนจากผิด ที่ติดแก้
ส่วนสังขารขั้นนี้ ปราศจากสุข เป็นทุกข์แท้
เพราะต้องแก้ ไข้ตาย ไม่วายวัน
จิตรู้ธรรมที่ล้าเลิศ จิตก็ถอน จากผิด เครื่องเศร้าหมอง ของแสง
ผิดเป็นโทษของใจ อย่างร้ายแรง เห็นธรรมแจ้ง ธรรมผิด หมดพิชใจ
จิตเห็นธรรม ดีเลิศที่พ้น พบปะธรรม ปลอดเปลื้อง เครื่องกระสัน

มีสติกับตัว บ่พัวพัน เรื่องรักชัณฑ์หายสิ้น ขาดยินดี
สิ้นธุลีทั้งปวง หมดหวังใย ถึงจะคิด ก็ไม่ทันห้าม ตามนิสัย
เมื่อไม่ห้าม กลับไม่ฟัง ยุ่งไป ฟังได้รู้ ว่าบาปมีขึ้น เพราะขึ้นจริง
ตอบว่า บาปเกิดขึ้น เพราะไม่รู้ ถ้าปิดประตู เขลาได้ สบายยิ่ง
ชั่วทั้งปวง เจียบหาย ไม่ไหวติง ชัณฑ์ทุกสิ่ง ย่อมทุกข์ ไม่สุขเลย

แต่ก่อน ข้าพเจ้ามีตเฉลา เหมือนเข้าถ้ำ
อยากเห็นธรรม ยึดใจ จะให้เฉย
ยึดความจำ ว่าเป็นใจ หมายถึงเคย เลยเพลินเชยชม จ้าธรรม มานาน
ความจำผิด ปิดไว้ ไม่ให้เห็น จึงหลงเล่น ชัณฑ์ ๕ นำสงสาร
ให้ยกตัว ออกตน พันประมาณ เทียวระราน ดิคนอื่น เป็นพื้นใจ
ไม่ได้ผล เทียวดู โทษคนอื่น ขึ้นใจ เหมือนก่อไฟ เผาตัว ต้องมัวมอม
ใครผิดถูก ดีชั่ว ก็ตัวเขา ใจของเรา เพียงระวัง ตั้งถนอม
อย่าให้อกุศล วนมาตอม ควรถึงพร้อม บุญกุศล ผลสบาย
เห็นคนอื่นเขาชั่ว ตัวก็ดี เป็นราศียึดชัณฑ์ ที่มันหมาย
ยึดชัณฑ์ ต้องร้อนแท้ ก็แก่ตาย เลยซ้ำแท้ ก็เลสเข้ากลุ่ม รุมกวน
เต็มทั้งรัก ทั้งโกรธ โทษประจักษ์ ทั้งหลงนัก นักจิต คิดโทษหวน
ทั้งอารมณ์ การทำ ก็มาชวน ยกกระบวนทุกอย่าง ต่างๆ กัน
เพราะยึดชัณฑ์ทั้ง ๕ ว่าของตน จึงไม่พ้น ทุกข์ร้าย ไปได้เลย
ถ้ารู้โทษของตัวเองแล้ว อย่าซ้ำเฉย ดูอาการ สังขาร ที่ไม่เที่ยงรำไป ให้ใจ

เคย

คงได้เชยชมธรรมอันเอก วิเวกจิต ไม่เพียงนั้น หมายถึงไหว จากจำ
เห็นแล้วซ้ำ ดู ดูอยู่ ไหว อารมณ์นอก ดับระงับไปหมด ปราบกฐธรรม

เห็นธรรมแล้ว ย่อมหาย วนวายจิต
จิตนั้นไม่ติดคู่ จริ่งเท่านี้หมดประตู
รู้ไม่รู้ อย่างนี้ วิธีจิต รู้เท่าที่ ไม่เที่ยง จิตต้นพื้น ริเริ่ม
คงจิตเดิม อย่างเที่ยงแท้ รู้ต้นจิต พันจาก ผิดทั้งปวง ไม่หวัง
ถ้าออกไป ปลายจิต ผิดทันที
คำที่ว่า มีตนั้น เพราะจิต คิดหวังดี จิตหวังนี้ ปลายจิต คิดออกไป
จิตต้นที่ เมื่อธรรมะปรากฏ หมดสงสัย เห็นธรรมอันเกิด เลิศโลกา
เรื่องจิตค้น วนหามา แต่ก่อน ก็เลิกถอน เปลื้องปลด หมดได้ ไปสิ้น
ยังมีทุกข์ ต้องหลับนอน กับกิน ไปตามเรื่อง
ธรรมดาของจิต ต้องคิดนึก พอรู้สึก จิตค้น พันรำคาญ
เจียบสังัด จากมาร เครื่องรบกวน
ธรรมดา สังขารปรากฏ หมดด้วยกัน เสื่อมทั้งนั้น คงไม่มีเลย
ระวังใจ เมื่อจำ ทำละเอียดย มันจะเบียด ให้จิต ไปติดเฉย
ใจไม่เที่ยงของใจ ซ้ำให้เคย
เมื่อถึงเสีย หากรู้เอง เพลงของจิต เหมือนดั่งมายา ที่หลอกลวง
ท่านว่า วิปัสสนุกิเลส จำแลงเพศ เหมือนดั่งจริง ที่แท้ ไม่ใช่จริง
รู้ขึ้นเอง นามว่า ความเห็น
ไม่ใช่เช่น ฟังเข้าใจ ชัณฑ์ได้ถาม

ทั้งไตรตรอง แยกแยะ และ รูปนาม ก็ไข ความเห็นต้อง จงเล็งดู
จิตตน พันรำคาญ ตันจิต รู้ตัว ว่าสังขาร
เรื่องแปรปรวน ไขขบวนไป
ดู หรือ รู้จริง อะไรรู้อยู่ เพราะหมายคู่ ก็ไม่ใช่
จิตคงรู้จิตเอง เพราะเพลงไหว จิตรู้ไหว ไหวก็จิต คิดกันไป
แยกไม่ได้ตามจริง สิ่งเดียวกัน
จิตเป็นของอาการ เรียกว่า สัญญา พาพัวพัน
ไม่เที่ยงนั้น ก็ตัวเอง ไปเล็งใคร ใจรู้เสื่อมรส หมดสงสัย ขาดตันคว้า หา
เรื่อง เครื่องนอกใน
เรื่องจิตอยาก ก็หยุด ให้หายหิว พันหนักใจทั้งหลาย หายอิดโรย
เหมือนฝนโปรย ใจก็เย็น ด้วยเห็นใจ ใจเย็นเพราะ ไม่ต้อง เทียมมองคน
รู้จัก คิดปัจจุบัน พันหวั่นไหว ดีหรือชั่ว ทั้งปวง ไม่ห่วงใย
เพราะดับไปทั้งเรื่อง เครื่องรุงรัง
อยู่เรื่อยๆ ตันจิต ไม่คิดอ่าน ตามแต่การของจิต สิ้นคิดหวัง
ไม่ต้องวุ่น ไม่ต้องวาย หายระวัง นอนหรือนั่ง นึกพัน อยู่ตันจิต
ท่านชัมมรค ทั้งหลักแหลม ช่างต่อแถม กว้างขวาง สว่างใส
ยังอีกอย่าง ทางใจ ไม่หลุดสมุทัย
ของจงโปรด ให้ชี้พิศดาร เป็นการดี

ตอบว่าสมุทัย คืออาลัยรัก เพลินยิ่งนัก ทำภพใหม่ ไม่หน่ายหนี
ว่าอย่างต่ำ กามคุณห้า เป็นราศี อย่างสูงชี้ สมุทัย อาลัยฉาน
ถ้าจะจับ ตามวิธี มีในจิต ก็เรื่องคิด เพลินไป ในสังขาร
เคยทั้งปวง เพลินมา เสียช้านาน กลับเป็นการดีไป ให้เจริญจิต
ไปในสวนที่ผิด ก็เลยแตกกิ่งก้าน ฟุ้งชานใหญ่
เที่ยวเพลินไป ในผิด ไม่คิดเขิน สิ่งใดชอบอารมณ์ ก็ชมเพลิน
เพลินจนเกิน ลืมตัว ไม่กลัวภัย เพลินดูโทษคนอื่น ดิ้นด้วยชั่ว
โทษของตน ไม่เห็น เป็นใจน
โทษคนอื่น เขามาก สักเท่าไร ไม่ทำให้เรา ตกนรก เสียเลย
โทษของเรา เศร้าหมอง ไม่ต้องมาก ลงวิบาก ไปตกนรก แสนสาหัส
หมั่นดูโทษตนไว้ ให้ใจเคย
เว้นเสียซึ่งโทษนั้น คงได้เชิญชมสุข พันทุกข์ภัย
เมื่อเห็นโทษตนชัด ฟังตัดทิ้ง ทำอ้อยอิ่ง คิดมาก จากไม่ได้
เรื่องอยากดี ไม่หยุด คือ สมุทัย เป็นโทษใหญ่ กลัวจะไม่ดี นี้ก็แรง
ดีไม่ดี นี่เป็นผิด ของจิตนึก เหมือนไขหนัก ถูกต้อง ของแสง
กำเริบโรค ด้วยพิษ ผิดสำแดง ธรรมไม่แจ้ง เพราะอยากดี นี่เป็นเดิม
ความอยากดี มีมาก มักลากจิต ให้เที่ยวคิด วุ่นไป จนใจเหิม
สรรพชั่ว มัวหมอง ก็ต้องเต็ม ผิดยิ่งเพิ่ม รำไป ไกลจากธรรม
ที่จริงชี้ สมุทัย นี้ ใจฉันทราม ฟังเนื้อความไปข้างฟุ้ง ทางยุงยั้ง
เมื่อชัมมรค ฟังใจ ไม่ไหวติง ระงับนิ่ง ใจสงบ จบกันที่
อันนี้ เชื่อว่า ชันธะวิมุติสมังคีธรรม
ประจำอยู่กับที่ ไม่มีอาการไป ไม่มีอาการมา
สภาวะธรรมที่เป็นจริง สิ่งเดียวเท่านั้น และไม่มีเรื่อง จะแฉะเวียน

สิ้นเนื้อความ แต่เพียงเท่านี้
ผิดหรือถูก จงใช้ปัญญาตรองดู ให้รู้เถิด

พระภริทัตโต (มัน) วัดสระประทุมวัน เป็นผู้แต่ง

ปัจฉิมบท

ในวัยชรา นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นต้นมา ท่านหลวงปู่มัน มาอยู่ที่จังหวัดสกลนครเปลี่ยนอิริยาบถไปตามสถานที่วิเวก ฝาสุขวิหารหลายแห่ง คือ ณ เสนาสนะป่า บ้านนามน ตำบลตองโขบ อำเภอเมือง (ปัจจุบัน เป็นอำเภอโคกศรีสุพรรณ) บ้าง ที่ใกล้ๆ แลวนั้นบ้างครั้ง พ.ศ. ๒๔๘๗ จึงย้ายไปอยู่ เสนาสนะป่าบ้านหนองผือ ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร จนถึง ปีสุดท้ายของชีวิต

ตลอดเวลา ๘ ปี ในวัยชรานี้ ท่านได้เอาธรรมาบธรรมสั่งสอนศิษยานุศิษย์ทางสมถวิปัสสนาเป็นอันมากได้มีการเทศนาอบรมจิตใจศิษยานุศิษย์เป็นประจำวัน ศิษย์ผู้ใกล้ชิด ได้บันทึกธรรมเทศนาของท่านไว้และได้รวบรวมพิมพ์

ขึ้นเผยแพร่แล้ว ให้ชื่อว่า "มุตโตทัย" ครั้นมาถึงปี พ.ศ. ๒๔๙๒ ซึ่งเป็นปีที่ท่านมีอายุย่างขึ้น ๘๐ ปี ท่านเริ่มอาพาธเป็นไข้พิษผู้อยู่ใกล้ชิด ได้เอาครูรักษาพยาบาลไปตามกำลังความสามารถอาพาธก็สงบไปบ้างเป็นครั้งคราว แต่แล้วก็กำเริบขึ้นอีก เป็นเช่นนี้เรื่อยมาจนจวนออกพรรษา อาพาธก็กำเริบมากขึ้น

ชาวนี้ได้กระจายไปโดยรวดเร็ว พอออกพรรษา ศิษยานุศิษย์ผู้อยู่ไกลต่างก็ทยอยกันเข้ามาปรนนิบัติพยาบาล ได้เชิญหมอแผนปัจจุบันมาตรวจและรักษาแล้วนำมาที่เสนาสนะป่าบ้านภู อำเภอยางชุมน้อย เพื่อสะดวกแก่ผู้รักษาและศิษยานุศิษย์ ก็มาเยี่ยมพยาบาล อาการอาพาธ มีแต่ทรงกับทรุดโดยลำดับ

ครั้นเมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๒ ได้นำท่านมาพักที่ วัดป่าสุทธาวาส ใกล้เมืองสกลนครโดยพาหนะรถยนต์ของแขวงรถทางมาถึงวัดเวลา ๑๒.๐๐ น. เศษ ครั้นถึงเวลา ๐๒.๒๓ น. ของวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ศกเดียวกัน ท่านก็ถึงแก่กรรมด้วยอาการสงบ ในท่ามกลางศิษยานุศิษย์ทั้งหลายมีเจ้าพระคุณพระธรรมเจดีย์ เป็นต้น สิริขนามายุของท่านอาจารย์ได้ ๗๙ ปี ๙ เดือน ๒๑ วัน รวม ๕๖ พรรษา

การบำเพ็ญประโยชน์ ของท่านหลวงปู่ ประมวลในหลัก ๒ ประการ ดังนี้

๑. ประโยชน์ชาติ ท่านหลวงปู่ ได้เอาอุระเทศนาอบรมสั่งสอนศีลธรรมอันดีงามแก่ประชาชนพลเมือง ของทุกชาติ ในทุกๆ ถิ่น ที่ท่านได้สัญจรไป คือ ภาคกลางบางส่วน ภาคเหนือเกือบทั่วทุกจังหวัด ภาคอีสานเกือบทั่วทุกจังหวัด ไม่กล่าวสอนให้เป็นปฏิปักษ์ ต่อการปกครองของประเทศทำให้พลเมืองของชาติ ผู้ได้รับคำสั่งสอน เป็นคนมีศีลธรรมดีมีสัมมาอาชีพงายแก่การปกครองของผู้ปกครอง ชื่อว่าได้บำเพ็ญประโยชน์แก่ชาติ ตามควรแก่สมณวิสัย

๒. ประโยชน์ศาสนา ท่านหลวงปู่ ได้บรรพชาและอุปสมบทเข้ามาในพระพุทธศาสนา นี้ ด้วยความเชื่อ และความเลื่อมใสจริงๆ ครั้นบวชแล้วก็ได้อาตุระศึกษา และปฏิบัติธรรมวินัย ด้วยความอดสาหะพากเพียรจริงๆ ไม่ทอดธุระในการบำเพ็ญสมณธรรม

ท่านปฏิบัติจุดดวงควัตรเคร่งครัดถึง ๔ ประการดังกล่าวแล้วในเบื้องต้นได้ดำรงรักษาสมณกิจไว้มิให้เสื่อมสูญ ได้นำหมู่คณะ ฟ้นฟูปฏิบัติพระธรรมวินัยได้ถูกต้องตามพุทธบัญญัติ และ พระพุทธโอวาท หมั่นอนุศาสน์สั่งสอนศิษยานุศิษย์ ให้ฉลาดอาจหาญในการฝึกฝนอบรมจิตใจ ตามหลักการสมถวิปัสสนาอันเป็นสมเด็จพระบรมศาสดา ได้ตรัสสอนไว้ว่า เป็นผู้ที่มีน้ำใจเด็ดเดี่ยว อดทนไม่หวั่นไหวต่อโลกธรรมแม้จะถูกกระทบกระทั่งด้วยโลกธรรมอย่างไร ก็มีได้แปรเปลี่ยนไปตามคงมั่นอยู่ในธรรมวินัย ตามที่พระบรมศาสดาประกาศแล้วตลอดมา ทำตนให้เป็นทิฏฐานาคติ แก่ศิษยานุศิษย์เป็นอย่างดี ท่านได้จาริกไปตามสถานที่วิเวกต่างๆ คือ บางส่วนของภาคกลาง เกือบทั่วทุกจังหวัด ในภาคเหนือเกือบทุกจังหวัด ของภาคอีสาน และแถบบางส่วนของต่างประเทศอีกด้วย

นอกจากเพื่อวิเวกในสวนตนแล้วท่านมุ่งไปเพื่อสงเคราะห์ผู้มีอุปนิสัยใน
ถิ่นนั้นๆ ด้วยผู้ได้รับสงเคราะห์ด้วยธรรมจากท่านแล้ว ย่อมกล่าวไว้ด้วยความภ
มิจใจว่าไม่เสียทีที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ พบพระพุทธศาสนา

ส่วนหน้าที่ในวงการคณะสงฆ์ ท่านหลวงปู่ ได้รับพระกรุณาจาก
พระสังฆราชเจ้า ในฐานะเจ้าคณะใหญ่ คณะธรรมยุตติกา ให้เป็นพระ
อุปัชฌายะ ในคณะธรรมยุตติกา ตั้งแต่อยู่จังหวัดเชียงใหม่และได้รับตั้งเป็น
พระครูวินัยธร ฐานานุกรมของ เจ้าพระคุณพระอุบาลีฯ (สิริจันทระเถระ จันทร์)
ท่านก็ได้ทำหน้าที่นั้นโดยเรียบร้อย ตลอดเวลาที่ยังอยู่เชียงใหม่ ครั้นจาก
เชียงใหม่มาแล้ว ท่านก็งดหน้าที่นั้นโดยอ้างว่าแก่ชราแล้ว ขออยู่ตามสบาย

งานศาสนาในด้านวิปัสสนาธุระ นับว่า ท่านได้ทำเต็มสติกำลังยังศิษยานุ
ศิษย์ ทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ ให้อาจหาญรื่นเริงในสัมมาปฏิบัติตลอดมานับ
แต่พรรษาที่ ๒๓ จนถึงพรรษาที่ ๕๙ อันเป็นปีสุดท้ายแห่งชีวิตของท่านอาจ
กล่าวได้ ด้วยความภูมิใจว่า ท่านเป็นพระเถระ ที่มีเกียรติคุณเด่นที่สุด ในด้าน
วิปัสสนาธุระรูปหนึ่ง ในยุคปัจจุบัน